

Richard Dawkins'te Argumentum Ad Hominem: Ateizm Argümanları Kapsamında Bir Analiz

Argumentum Ad Hominem in Richard Dawkins: An Analysis in Terms of Arguments for Atheism

Fatma YÜCE

Samsun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din
Felsefesi Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye

ÖZ

Biyolog ve doğa bilimci olan Richard Dawkins, yeni ateizmin en önemli temsilcilerinden biridir. Varoluşsal sorulara Tanrı ve dinden bağımsız cevaplar üreten Dawkins, yeni ateizmin argümanlarını tüm dünyada popüler hale getirmiştir. Dawkins ateistik argümanlarını savunmak için bilim, felsefe ve mantığı bir araç olarak kullanmıştır. Bu durum onun birçok mantık hatası yapmasına neden olmuştur. Bu çalışma Dawkins'in en çok yaptığı informal mantık hatası *argumentum ad hominem* odaklanmaktadır. Makalenin özgün taraflarından biri daha önce çalışılmamış olan bu konuyu ele almasıdır. Ayrıca makalenin teorik kısmını oluşturan birinci bölümde literatürdeki tasniflerden farklı olarak daha açıklayıcı olduğu düşünülen yeni bir tasnif önerilmiş ve önerilen her bir alt tür için çıkarım biçimleri formüle edilmiştir. Makalenin uygulama kısmını oluşturan ikinci bölümde *ad hominem* Dawkins'in yeni ateistik argümanlarına uygulanmıştır. Bunun neticesinde Dawkins'in kişi karalama mantık hatasının dindara ve ilahiyatçıya yönelik olduğu, kişi karalamasının ötesinde Tanrı'yı da hedef aldığı tespit edilmiş ve bu kapsamda yeni türler önerilmiştir. Dindar karalama mantık hatası için *argumentum ad religiosum*, ilahiyatçı karalama mantık hatası için *argumentum ad theologum* ve Tanrı karalama mantık hatası için *argumentum ad deum* türleri önerilmiş, önerilen yeni türler tanımlanmış ve çıkarsama biçimleri formüle edilmiştir. Makalede yöntem olarak literatür analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Ateizm, Mantık Hatası, Richard Dawkins, Argumentum Ad Hominem.

ABSTRACT

Richard Dawkins, a biologist and naturalist, is one of the most important agents of the new atheism. Dawkins, who produced answers to existential questions independent of God and religion, popularized the arguments of the new atheism all over the world. Dawkins has used science, philosophy, and logic as a tool to defend his atheistic arguments. This caused him to make many logical fallacies. This study focuses on Dawkins' most common informal logical fallacy, the *argumentum ad hominem*. One of the original aspects of this article is that it handles this topic, which has not been studied before. Moreover, in the first section, which constitutes the theoretical part of this article, a new classification, which is thought to be more explanatory than the classifications in the literature, is proposed and inference forms are formulated for each suggested sub-type. In the second section, which constitutes the application part of the article, *ad hominem* is applied to Dawkins' new atheistic arguments. As a result, it has been determined that Dawkins' person-denigrating logical fallacy is aimed at the religious and theologian and that it targets God beyond person-denigrating, and new types have been proposed within this scope. The *argumentum ad religiosum* for the religious-denigrating logical fallacy, the *argumentum ad theologum* for the theologian-denigrating logical fallacy, and the *argumentum ad deum* for the God-denigrating logical fallacy are proposed types, the proposed new types are defined and their inference forms are formulated. Literature analysis was used as a method in this article.

Keywords: Philosophy of Religion, Atheism, Logical Fallacy, Richard Dawkins, Argumentum Ad Hominem

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Fatma YÜCE
E-mail: fatma.yuce@samsun.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 01.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 05.06.2025
Yayın Tarihi/Publication Date: 17.06.2025

Atıf: Yüce, Fatma. "Richard Dawkins'te Argumentum Ad Hominem: Ateizm Argümanları Kapsamında Bir Analiz". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 64/1 (Ağustos 2025), 150-163.

Cite this article as: Yüce, Fatma. "Argumentum Ad Hominem in Richard Dawkins: An Analysis in Terms of Arguments for Atheism". *Journal of İlahiyat Researches* 64/1 (August 2025), 150-163.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

GİRİŞ

Bir doğa bilimci ve biyolog olan Richard Dawkins (1941- ...), yeni ateizmin¹ en önemli savunucularındandır. Doğa bilimci olmasını yaşamsal bir eğilim olarak tanımlayan Dawkins, biyolojiye olan ilgisinin hayvanları gözlemlemek veya doğayla ilgilenmek gibi nedenlerden değil, hayatın anlamı ve evrenin neden var olduğu gibi varoluşsal sorulardan kaynaklandığını belirtmektedir. Afrika'da doğan Dawkins, bu durumu da doğa bilimci olmak için iyi bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Sekiz yaşına kadar Afrika'da büyüyen Dawkins, daha sonra ailesiyle birlikte İngiltere'ye yerleşmiştir. Anglikan bir ailede Hristiyan dini inançlarına bağlı bir şekilde büyüyen Dawkins, onüç yaşına kadar inançlı bir dindar olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte dokuz yaşında farklı dinlerin varlığı farkındalığıyla ilk geçici şüphesini yaşadığını da bu dindar sürecini tanımlarken anlatmaktadır. Bu şüphe ilk başlarda ortadan kalkmış gibi görünse de aslında önemli bir dönüm noktası olarak onun sonraki şüpheciliğinin kaynağı olacaktır. Bu şüphesiyle birlikte Dawkins, dini inancının dış koşullarla rastlantısal bir şekilde yapıldığını ve farklı bir coğrafyada doğmuş olsaydı mevcut inancından daha farklı bir inançla yapılmış dini kimlik edinebileceğini fark etmiştir. On beş, on altı yaşlarında Darwinizmin de etkisiyle dini inancını tamamen kaybeden Dawkins, bu yaşlarından sonra doğaüstü yaratıcıya inanmanın mantıklı bir nedeninin olmadığını ve Darwin'in evrim teorisinin hayatı açıklamada yeterli olduğunu savunmuştur. Dawkins, yeni ateizmin geliştiği 20.yy'ın sonları ve 21.yy'ın başlarında bir bilimci olarak var olmayı, varoluşu bilimsel bir şekilde temellendirebildiği için büyük bir ayrıcalık olarak görmektedir.² Dawkins kendisini biyoloji bilimine yönlendiren temel varoluşsal soruları Tanrı ve din fenomenlerinden tamamen bağımsız bir şekilde, natüralist ve ateist bir çizgide cevaplama iddiasındadır.

Dawkins, yaşamı oluşturan varlıkların kopyalanması sonucunda oluşan farklı hayatta kalma biçimlerinden bahsederek doğal seçimle ilgili türlere değil de genlere dikkat çektiği "Gen Bencildir" (The Selfish Gene³) adlı ilk kitabını 1976 yılında yazmıştır. Dawkins'in genleri evrimdeki doğal seçilimin merkezine yerleştirdiği⁴ diğer bir eseri 1982 yılında yazdığı ve fenotipi bedene indirgeyen görüşe karşı çıkarak organizmanın genleri tarafından oluşturulan kendi vücudu dışındaki yapıların da fenotipe eklenmesi gerektiğini savunduğu "Genişletilmiş Fenotip" (The Extended Phenotype⁵) adlı eseridir. Dawkins bu eserlerinde Tanrı'yı bilimsel açıklamalarının dışında bırakmıştır. Canlı organizmaların karmaşıklığından hareketle savunulan doğaüstü bir yaratıcının olduğu fikrini barındıran tasarım kanıtına ve W. Paley'in "Saatçi Analjisi"ne ironik bir cevap niteliği taşıyan 1986 yılında yazdığı "Kör Saatçi" (The Blind Watchmaker) adlı eserinde ise evrimsel süreçleri kör bir saatçiye benzeterek Tanrı'yı inkar etmiştir. Dawkins'in evrimsel biyoloji, ateizm, doğa bilimi üzerine fikirlerini genişlettiği, Darwinci ilkenin açıklayıcı gücüne odaklandığı, Tanrı inancı ve doğaüstü yaratıcı fikirlerine karşı güçlü eleştirilerde bulunduğu diğer eserlerini kronolojik olarak "Cennetten Akan Irmak"⁷ (River Out of Eden, 1995), "Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak"⁸ (Climbing Mount Improbable, 1996), "Bir Şeytanın Papazı"⁹ (A Devil's Chaplain, 2003)¹⁰ ve "Tanrı Yanılgısı"¹¹ (The God Delusion, 2006)¹², şeklinde sıralamak mümkündür. Bu eserler Dawkins'in yeni ateizmin en güçlü savunucularından biri haline gelmesini ve bilim dünyasında tanınmasını sağlayan önemli eserleridir.

Dawkins'in tüm eserlerinin içinde en çok mantık hatası yaptığı "Tanrı Yanılgısı" adlı eseridir. Bu eserde en çok dikkat çeken mantık hatası ise Dawkins'in argümanlardan ziyade argümanın sahibi olan şahısları hedef alarak yaptığı *ad hominem* mantık hatasıdır.¹³ Dawkins bu eserinde doğaüstü bir yaratıcının neredeyse kesinlikle var olmadığını ve dini inancın bir yanılsama olduğunu ileri sürmektedir. Bu kitap ateistik bir perspektifle yazılmış din felsefesi kitabı olma özelliği göstermektedir. Dawkins'in bu eseri, önce bilimi anlatıp sonra bilimden sonuç çıkarımında bulunarak konuyu ateizme bağladığı diğer eserlerinden farklı olarak ateizmi doğrudan mesele edinen bir eserdir. Bu özelliğiyle eser ateizmin kutsal kitabı olmaya aday ve ateizm misyonerliği yapan bir eser olarak ele alınabilir.¹⁴ Dawkins geniş bir okur kitlesine ulaştığı bu eserinin ana hedefini "insanları Tanrı'dan kurtarmak" şeklinde belirginleştirmiş ve bu eserin herkesi ateistik argümanlara ikna edebilecek bir nitelikte olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar Dawkins insanları bilimsel,

- 1 Son yıllarda yeni ateizm olarak nitelenen bir ateist ekol ortaya çıkmıştır. Başta Richard Dawkins olmak üzere yeni ateizm Sam Harris, Daniel Dennett, Christopher Hitchens ve Victor J. Stenger gibi son dönem ateistlerinin düşünceleriyle şekillenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Şükrü Özkan, *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı* (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 15-20.
- 2 Richard Dawkins - John Lennox, *The God Delusion Debate* (Erişim 8 Şubat 2025).
- 3 Richard Dawkins, *The Selfish Gene* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2006).
- 4 Michael Shermer, "The Skeptic's Chaplain: Richard Dawkins as a Fountainhead of Skepticism", *Richard Dawkins: How a Scientist Changed the Way We Think: Reflections by Scientists, Writers, and Philosophers*, ed. Alan Grafen - Mark Ridley (Oxford: Oxford University Press, 2006), 228.
- 5 Richard Dawkins, *The Extended Phenotype: The Long Reach of The Gene* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1982).
- 6 Richard Dawkins, *Kör Saatçi*, çev. Feryal Halatçı (Ankara: TÜBİTAK, 2013).
- 7 Richard Dawkins, *Cennetten Akan Irmak*, çev. Sinem Gül (İstanbul: Varlık Yayınları, 1999).
- 8 Richard Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, çev. Melisa Miller - Barbaros Efe Güner (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2021).
- 9 Richard Dawkins, *Bir Şeytan'ın Papazı: Umut, Yalanlar, Bilim ve Sevgi Üzerine Yansımalar*, ed. Latha Menon, çev. Tunç Tuncay Bilgin (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2008).
- 10 Richard Dawkins, *A Devil's Chaplain: Reflections on Hope, Lies, Science, and Love* (Boston New York: Houghton Mifflin, 2004).
- 11 Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Melisa Miller vd. (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2006); Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Tunç Tuncay Bilgin - Kalisto (İstanbul: Kuzey Yayınları, 2009).
- 12 Richard Dawkins, *The God Delusion* (London, Toronto, Sydney, Auckland, Johannesburg: Bantam Press, 2006).
- 13 Dawkins'in Tanrı Yanılgısı adlı eserindeki mantık hatalarına bir giriş için bk. Alper Bilgili, "An Introduction to Logical Fallacies Dawkins' The God Delusion", *European Journal of Science and Theology* 8/2 (Haziran 2012), 39-46.
- 14 Erhan Aysan, *Tanrı Yanılgısının Yanılgısı* (İstanbul: Kavim, 2008), V, 6.

rasyonel ve mantıklı argümanlarla ikna ettiğini iddia etse de eserde başta *ad hominem* olmak üzere mantık hataları ile örülmüş, akademik olmaktan uzak, alaycı ve hakaret içerikli bir üslup dikkat çekmektedir. Dawkins'in eserlerindeki mantık hataları, ateistik ideolojinin ünlü bir bilim insanını zayıf ve hatalı akıl yürütmelerle nasıl vasat bir ateizm propagandacısına dönüştürdüğünü göstermektedir.¹⁵

Bu makale, özellikle Dawkins'in ateistik argümanlarından *ad hominem* mantık hatasına odaklanmaktadır. Türkiye'de Dawkins'le ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte, *ad hominem* mantık hatasına odaklanan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu odaklanma çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Ayrıca makalenin teorik kısmını oluşturan birinci bölümünde literatürdeki tasniflerden farklı olarak daha açıklayıcı olduğu düşünülen yeni tasnif önerilmiş ve her bir tür için çıkarım biçimleri formülize edilmiştir. Makalenin uygulama kısmını oluşturan ikinci bölümde *ad hominem* Dawkins'in ateistik argümanlarına uygulanmıştır. Bunun neticesinde Dawkins'in kişi karalama mantık hatasının dindara ve ilahiyatçıya yönelik olduğu, kişi karalamasının ötesinde Tanrı'yı da hedef aldığı tespit edilmiş ve bu kapsamda yeni türler önerilmiştir. Dindar karalama mantık hatası için *argumentum ad religiosum*, ilahiyatçı karalama mantık hatası için *argumentum ad theologum* ve Tanrı karalama mantık hatası için *argumentum ad deum* türleri önerilmiş, önerilen yeni türler tanımlanmış ve çıkarsama biçimleri formülize edilmiştir.

1. AD HOMINEM MANTIK HATASININ TEORİK ÇERÇEVESİNİN BELİRLENMESİ

En yaygın informal mantık hatalarından biri *ad hominem argümanı*dır (*argumentum ad hominem*¹⁶/the argument against the person¹⁷). Bu informal mantık hatasında argümanın kendisine karşı çıkmak yerine argümanı savunan kişiye¹⁸, eleştir(m)enin kendisine¹⁹ karşı çıkılmaktadır. Latince bir ifade olan "*ad hominem*", "kişiye (karşı)", "insana (karşı)" anlamlarına gelmektedir.²⁰ Mantık bilimine ait bir kelime olan *ad hominem* ifadesinin yerine daha anlaşılır olması için günlük dildeki karşılığını kullanmayı tercih ederek bu mantık hatasını "muhalife/eleştir(m)ene saldırma" (attacking the critic) şeklinde isimlendirenler de olmuştur.²¹ Türkçe literatürde "kişiyi hedef alan delil"²², "kişinin kendisini eleştirme yanlışı" ya da daha kısa ifadesiyle "kişiye karşı yanlışı"²³, "adam karalama"²⁴ ve "adam karalama safsatası"²⁵ olarak adlandırılmaktadır. Bu mantık hatasının Latince aslına sadık kalınarak ve mantık hatası olduğu vurgulanarak öncelikle *ad hominem* mantık hatası ifadesinin ve (gerektiği yerlerde) onun Türkçe karşılığı olarak kişiye karşı argümanı ya da (mantık hatası anlamının belirginleşmesi için) kişi/insan karalama ya da kişiye/insana saldırı mantık hatası ifadelerini kullanmak uygun görünmektedir. Türkçe literatürde yaygın olmakla birlikte cinsiyetçi bir nitelik taşıyan adam karalama ifadesinin kullanımı toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından uygun görünmemektedir.

Günlük tartışmalardaki *ad hominem* mantık hatasında saldırı, konudan sapma (konudışılık) ve kişiye hakaret ön plana çıkmaktadır. *Ad hominem* günlük tartışmalarda biçimsel olmayan bir akıl yürütme kullandığı için informal mantık hataları içerisinde²⁶ veya serbest safsatalar²⁷ kategorisinde tasnif edilmektedir. Informel mantık içerisinde ise en yaygın saldırı safsataları²⁸ ve bazen argümantasyonda kişisel saldırı kategorisi²⁹ şeklinde spesifik adlarla saldırı kategorisinde tasnif edilmektedir. Önyargıya dayalı bir mantık hatası olduğu belirtilerek genel konudışılık yanlışı kategorisinde tasnif edildiği de görülmektedir.³⁰ Perspektif hataları, prosedür hataları, ifade hataları ve reaksiyon hataları şeklinde oldukça işlevsel dörtlü informal mantık hataları tasnifi yapan Ruggiero da *ad hominem* "muhalife/eleştir(m)ene saldırma" adıyla reaksiyon hataları içerisinde tasnif etmiştir.³¹

Ad hominem mantık hatası, bir argümanın, argümanın sahibi hakkında argümanla alakasız niteliksel, durumsal birtakım iddialar nedeniyle reddedilmesidir. Bu mantık hatasında kişiye karşı çıkma kapsamında kişinin karakterine, sahip olduğu kimi kişilik özelliklerine, yaptığı kimi işlere ve davranışlara odaklanılarak kişinin bu özelliklerle ve/veya işlerle doğrudan

15 Bilgili, "An Introduction to Logical Fallacies Dawkins' The God Delusion", 39.

16 Douglas N. Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 170.

17 Timothy A. Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic* (Tirril: Humanities-Ebooks, 2007), 50.

18 Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic*, 50.

19 Vincent Ryan Ruggiero, *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking* (New York: McGraw-Hill, 2012), 140.

20 T. Edward Damer, *Attacking Faulty Reasoning: A Practical Guide to Fallacy-Free Arguments* (Australia; Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning, 2009), 198.

21 Ruggiero, George Orwell'in "Günlük İngilizce muadili aklınıza geliyorsa, asla yabancı bir ifade, bilimsel bir kelime veya jargon bir kelime kullanmayın." şeklindeki bilgece olduğunu düşündüğü tavsiyesine uyarak kelimenin günlük İngilizcedeki karşılığını kullandığını ifade etmektedir. Ruggiero, *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking*, xi, 136, 140-141, 150; Fatma Yüce, *Freud'un Din Yanılsaması* (Ankara: Elis Yayınları, 2023), 131-132.

22 İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları* (Ankara: Elis Yayınları, 2004), 180-183.

23 Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantığa Giriş: Akıl Hata dan Koruma ve İyi Kullanma Sanatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 150-152.

24 Tevfik Uyar, *Aklın Kırk Haramisi: Safsatalar* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 25-48.

25 Alev Alatl, *Safsata Kılavuzu* (Erişim 24 Ocak 2025).

26 Gary N. Curtis, *The Fallacy Files Taxonomy of Logical Fallacies* (Erişim 9 Şubat 2025).

27 Alatl, *Safsata Kılavuzu*.

28 Alatl, *Safsata Kılavuzu*.

29 Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, 170.

30 Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, 180-183.

31 Ruggiero, *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking*, 102-150.

ilişkili olmayan bir konudaki argümanına karşı çıkılmış gibi bir sonuç elde edilir. *Ad hominem* mantık hatası, en temelde bir fikri veya argümanı, onu savunan kişiyi karalayarak veya küçümseyerek itibarsızlaştırma girişimidir. Kişiye saldırı bir hatadır; çünkü fikirler ve insanlar ne eş anlamlıdır³² ne de insanlar için geçerli olan şeyler fikirleri için de geçerlidir. *Ad hominem* mantıksal yönden hata barındırmasına rağmen, ikna konusunda etkili olduğu için birçok kişi tarafından tercih edilmekte ve bu nedenle bu mantık hatasıyla oldukça sık karşılaşılmaktadır.³³ *Ad hominem* mantık hatasında bazen kişinin karakteri, zekası gibi kişisel özelliklerine bazen de kişinin özel durumlarına ve menfaat dengelerine odaklanılarak argüman üretilir. Bu kapsamda Literatürde *ad hominem* mantık hatasının türleri farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Genelde *ad hominem* mantık hatası *abusive* (hakaret içerikli) *ad hominem* ve *circumstantial* (durumsal) *ad hominem* olmak üzere iki ana türde sınıflandırılmakta, diğer türler ise ikinci türün altında değerlendirilmekte ya da ayrı bir tür olarak belirlenip üçlü, dördü, beşli, altılı tasnifler yapılmaktadır.³⁴ Bu çalışmada ikili temel tasnif merkeze alınmış ve *ad hominem*le doğrudan ilişkili yaygın olarak kullanılan ikinci türle bağlantılı ama bağımsız alt türler de eklenerek beşli tasnif oluşturulmuştur.

1.1. Argumentum Ad Hominem (Abusive)

En belirgin *ad hominem* türü, *abusive ad hominem* mantık hatasıdır. Bu türü *hakaret içerikli kişiye karşı argümanı*, *hakaret içerikli kişi/insan karalama* ya da *hakaret içerikli kişiye/insana saldırı mantık hatası* şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. *Hakaret içerikli ad hominem* mantık hatasını "adam karalama (hakaretimiz)" şeklinde Türkçeye çevirenler de olmuştur.³⁵ Birinci tür, en bilinen *ad hominem* türüdür. Hiçbir niteleyici sıfat olmadığında *ad hominem* genellikle hakaret içerikli (*abusive*) olarak algılanmaktadır. Bu mantık hatasında argümana değil argümanın sahibine odaklanılmakta ve onun karakterine ve zekasına hakaret ederek/saldırarak muhataplar onun iddiasının yanlışlığına ikna edilmeye çalışılmaktadır.³⁶ Bu türde argümanın o kişinin özellikleriyle/davranışlarıyla ilişkisi olmadığı halde ilişkisi varmış gibi gösterilmektedir. *Abusive ad hominem* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. A kişisi: X argümanı doğrudur.
2. B kişisi: A kişinin kötü özellikleri/davranışları vardır.
3. B kişisi: O halde, A kişinin öne sürdüğü X argümanı yanlıştır.

1.2. Argumentum Ad Hominem (Circumstantial)

Diğer bir *ad hominem* türü *circumstantial ad hominem* mantık hatasıdır. Bu türü *durumsal kişiye karşı argümanı*, *durumsal kişi/insan karalama* ya da *durumsal kişiye/insana saldırı mantık hatası* şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. *Durumsal ad hominem* mantık hatasında bir öncekinde olduğu gibi argüman sahibinin kişiliğine ya da karakterine doğrudan saldırı gerçekleştirilmez, kişinin durumunun (etnik köken, politik tutum, meslek, dini görüş, kişisel menfaat vb) argümanı savunmasında etkili olduğu iddia edilerek kişiye daha dolaylı saldırı gerçekleştirilir.³⁷ Kişinin argümanının doğruluğu kişinin durumuyla ilgili olmadığı halde kişinin durumundan argümanla ilgili sonuca ulaşılması *durumsal ad hominem* mantık hatasına düşülmesine neden olmaktadır.³⁸ *Circumstantial ad hominem* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. A kişisi: X argümanı doğrudur.
2. B kişisi: A kişisi bu argümanı kişisel durumundan (etnik köken, dini görüş, menfaat vs.) dolayı savunmaktadır.
3. B kişisi: O halde, A kişinin öne sürdüğü X argümanı yanlıştır.

1.3. Argumentum Ad Hominem (Tu Quoque)

Durumsal ad hominem mantık hatasının bir versiyonu olarak görülebilecek "sen de" (tu quoque) mantık hatası, argümanın çürütülmesi yerine argümanın sahibinin ikiyüzlü ve argümanı ile çelişkili olduğunun gösterilmesidir.³⁹ "Sen de" mantık hatasında kişinin doğru olarak kabul ettiği argümanına ters hareket ettiği, argümanı ile eylemlerinin ve durumlarının tutarsız olduğu iddia edilmektedir.⁴⁰ Bu mantık hatasında "sen de yapıyorsun ya da yapmıyorsun" ifadesiyle kişinin söylem-eylem tezatına dikkat çekilmektedir. *Circumstantial ad hominem tu quoque* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

32 Ruggiero, *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking*, 140.

33 Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic*, 50.

34 İkili tasnif için bk. Irving M. Copi vd., *Introduction to Logic* (Harlow: Pearson Education Limited, 2014), 118-121; Üçlü tasnif için bk. Damer, *Attacking faulty reasoning*, 198-203; Dördü tasnif için bk. Alatl, *Safsata Kılavuzu*; Beşli tasnif için bk. Douglas Walton, *Ad Hominem Arguments* (Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1998); Altılı tasnif için bk. Gülümser Durhan, "Argumentum Ad Hominem Mantık Yanılgısı", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (15 Nisan 2021), 383-391.

35 Uyar, *Aklın Kırk Haramisi: Safsatalar*, 25.

36 Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic*, 51.

37 Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, 177.

38 Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic*, 51.

39 Crews-Anderson, *Critical Thinking and Informal Logic*, 51.

40 Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, 170.

1. A kişisi: X argümanı doğrudur.
2. B kişisi: A'nın argümanı ile davranışları çelişmektedir. (A kişisi bunu söylüyor ama kendisi yapmıyor.)
3. B kişisi: O halde, A kişisinin öne sürdüğü X argümanı yanlıştır.

1.4. Argumentum Ad Hominem (Poisoning the Well)

"Kuyuyu zehirlmek" şeklinde Türkçeye çevrilebilecek ve Zehirli kuyu karalaması şeklinde adlandırılabilir bu *ad hominem* türü, dolduruşa getirme safatası⁴¹ ve abartılmış etki⁴² olarak da adlandırılmaktadır. Bu mantık hatasında argüman sahibinin gizli bir gündemi olduğu, argümanı kendi çıkarları için desteklediği iddia edilmekte ve argüman sahibi kişisel menfaatleri peşinde objektif olmayan bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu mantık hatasında alegorik bir ifadeyle argüman sahibi kuyuyu zehirlmekte bu nedenle argümanının reddedilmesi gerekmektedir. Bu *ad hominem* türü de *durumsal ad hominem* farklı bir versiyonu olarak ele alınabilir. Bu alt türde argüman sahibinin savunduğu argümanı destekleyerek menfaat elde edeceği öne sürülür, argüman sahibinin güvenilirliği ve nesnelliği sorgulanır ve böylece argüman reddedilir.⁴³ *Poisoning the Well* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. A kişisi: X argümanı doğrudur.
2. B kişisi: A kişisinin argümanı ile ilgili menfaati bulunmaktadır. (A kişisi hakkında olumsuz bilgiler aktarılarak kuyu zehirlenmektedir.)
3. B kişisi: O halde, A kişisinin argümanı yanlıştır.

1.5. Argumentum Ad Hominem (Guilt by Assosiation)

Bu mantık hatasında hem durumsal hem hakaret içerikli *ad hominem* bir aradadır. Türkçeye ilişkilendirme ile suçlama şeklinde çevrilebilecek bu mantık hatası benzetmeli adam karalama⁴⁴ ve kötü şirket yanlışlığı (bad company fallacy)⁴⁵ olarak da isimlendirilmektedir. Bu mantık hatasında, kişinin argümanı ilişkide bulunduğu itibarsız kişi ya da grup üzerinden itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır.⁴⁶ *İlişkilendirme ile suçlama* mantık hatası kişinin ilişkide bulunduğu kişi ya da grubun karalanması üzerinden kişinin karalanması yoluyla argümanının çürütülmesi girişimidir. Diğer *ad hominem*lerde olduğu gibi argümana değil de argümanın sahibine odaklanan bu mantık hatasında argüman sahibi benzer argümanları kullanan, kötü olduğu konusunda ittifak olan bir şahsa ya da gruba benzetilir ve böylece argüman sahibinin itibarı sarsılarak argümanı çürütülmeye çalışılır.⁴⁷ *İlişkilendirme ile suçlama* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. A kişisi: X argümanı doğrudur.
2. C kişisi ve/veya grubu: X argümanı doğrudur.
3. B kişisi: C kişisi veya grubu üzerinde ittifak olan kötü biridir ve/veya gruptur.
4. B kişisi: O halde, A kişisi de kötüdür ve X argümanı yanlıştır.

2. ARGUMENTUM AD HOMINEMİN DAWKINS'İN ARGÜMANLARI ÖRNEKLİĞİNDE PRATİK TARTIŞMALARA UYGULANMASI

Ad hominem mantık hatası, son derece akıllı bir tartışmacı tarafından başarılı bir şekilde kullanıldığında güçlü bir şekilde ikna edici veya etkili bir saldırı biçimi olabilmektedir.⁴⁸ Dawkins *ad hominem* mantık hatasını ateistik argümanlarını doğru gösterme amacıyla bilinçli ya da bilinçsizce etkili bir şekilde kullanmış ve birçok kişiyi kendi argümanlarının doğruluğuna ikna etmeye çalışmıştır. Dawkins'in ateistik iddialarında Tanrı'yı ve dini küçümsediği, teistik iddiaları yanlışlarken argümanlara odaklanmak yerine, argümanı öne süren dindara ve/veya ilahiyatçıya odaklandığı görülmektedir. En genel biçimiyle Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. Teist (Dindar/İlahiyatçı): X argümanı doğrudur.
2. Dawkins: Teist'in (Dindar/ İlahiyatçı) kötü özellikleri/davranışları vardır.
3. Dawkins: O halde, teist'in (Dindar/ İlahiyatçı) öne sürdüğü X argümanı yanlıştır.

Dawkins dindarlara yönelik birçok *ad hominem* mantık hatası yapmaktadır. Bunlardan biri Einstein'ın inancıyla ilgili

⁴¹ Alatl, *Safsata Kılavuzu*.

⁴² D. N. Walton, "Poisoning the Well", *Argumentation* 20/3 (05 Aralık 2006), 289.

⁴³ Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, 170-171.

⁴⁴ Uyar, *Akılın Kırk Haramisi: Safsatalar*, 32-37.

⁴⁵ Michael C. LaBossiere, *42 Fallacies* (Erişim 9 Şubat 2025).

⁴⁶ Gary N. Curtis, *Guilt by Association* (Erişim 10 Şubat 2025).

⁴⁷ Uyar, *Akılın Kırk Haramisi: Safsatalar*, 33.

⁴⁸ Walton, *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, 171.

olandır. Dawkins dindarların Einstein'ın teist olduğu yönündeki iddialarını eleştirmekte, onları Einstein'ı yanlış anlamakla suçlamakta ve Einstein'ın ateist olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹ Bununla birlikte Dawkins, Einstein'ın inançlarını dine ters konumlandıran ve ona sitemlerini belirten dindarların ona yazdıkları mektuplardaki ifadelerini *ad hominem* mantık hatası yaparak sunmaktadır. Dawkins buradaki küçümseyici ifadelerini dindara yöneltmekte ve bu ifadelerin sahiplerine saldırarak *abusive ad hominem* mantık hatası yapmaktadır. Dawkins New Jersey'deki tarihi bir derneğin başkanının Einstein'ın inancına yönelik sitem içeren ve inancının yanlış anlaşılabilirliğini düşündüğünü yazdığı mektubundan bahsederken ilgili mektubu "dindar zihnin zayıflığı"⁵⁰ (the weakness of the religious mind⁵¹) bir göstergesi olarak sunmaktadır. Dawkins'e göre bu mektuptan dindarların "entelektüel ve ahlaki korkak"⁵² (intellectual and moral cowardice⁵³) oldukları anlaşılmaktadır. Akabinde bu mektuptan "daha az rezil ve daha dehşete düşürücü"⁵⁴ (less abject but more shocking⁵⁵) bir diğer mektuptan da bahsetmektedir. Birinci mektup üslup olarak kibar görünmektedir ve bu mektupta Einstein'ın yanlış anlaşılma (aslında teist olabileceği) ihtimali üzerinde durulmaktadır. İkinci mektupta ise tehdit ve cahillik dikkat çekmekte ve Einstein'ın inançsızlığı hedef alınmaktadır. Bu somut veriye rağmen Dawkins muhtemelen görüşlerine zıt konumlandığı için birinci mektuptaki içeriği daha rezil ve daha aptalca bulmaktadır. Dawkins'in dindarlara yönelik *abusive ad hominem* mantık hatasını haklı çıkarmak için ise özellikle kötü içerikli mektuplar seçtiği görülmektedir. Buradaki mantık hatasının çıkarım biçimini şu şekilde formüleştirmek mümkündür:

1. Dindar: Einstein teisttir. (Dindarın argümanı doğrudur.) Tanrı vardır.
2. Dawkins: Dindarlar zihinsel ve ahlaken korkaktır/Dindarın zihni zayıftır.
3. Dawkins: O halde, Einstein teist değil, ateisttir. (Dindarın argümanı yanlıştır.) Tanrı Yoktur.

Görüldüğü gibi Dawkins Einstein'ın teist olduğu (ya da Tanrı'nın var olduğu) iddiasının kendisine odaklanıp bu iddiayı bilimsel kanıtlarla çürütmek ve teist olmadığına (ya da Tanrı'nın var olmadığına) yönelik kanıt öne sürmek yerine iddiayı öne süren dindara odaklanmakta ve ona hakaret ederek zihnen ve ahlaken korkak birinin argümanını kabul etmenin doğru olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Burada hakaret içerikli kişi karalamasının özel bir biçimi olarak dindar karalama görülmektedir. Bu mantık hatasını *argumentum ad religiosum (abusive)* şeklinde isimlendirmek mümkündür. Hakaret içerikli dindar karalama mantık hatasında dindarın argümanına değil dindarın kendisine odaklanıldığı ve dindara hakaret edilerek argümanının itibarsızlaştırıldığı görülmektedir. Dawkins'in dindara hakaret etmenin yanı sıra karalamayı doğrudan dindarlığa atfettiği, kişinin dindar olmasıyla yani dindar zümreyle ilişkili olmasıyla bağlantılı dindar karalama yaptığı da görülmektedir. Burada hem durumsal hem de ilişkilendirme ile suçlama şeklindeki alt türler oluşmaktadır. Bu durumda ise *argumentum ad religiosum (circumstantial)* ve *argumentum ad religiosum (guilt by association)* mantık hataları ortaya çıkmaktadır. Bu mantık hatasında artık argümanın dindarın argümanı olması nedeniyle çürütüldüğü görülmektedir. Bu mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu içeren çıkarım biçimini şu şekilde oluşturmak mümkündür:

1. Dindar: Einstein teisttir. (Dindarın argümanı doğrudur.) Tanrı vardır.
2. Dawkins: Einstein teisttir iddiasını söyleyen dindardır. (Dindarlarla ilgili olumsuz kabuller mevcuttur.)
3. Dawkins: O halde, Einstein teist değil, ateisttir. (Dindarın argümanı yanlıştır.) Tanrı Yoktur.

Yukarıda alt türleri üzerinden çıkarsama biçimleri verilen *ad religiosum* mantık hatası karalamasının dindarlık üzerinden yapıldığı mantık hatasıdır. *Argumentum ad religiosum* mantık hatasını, dindara karşı argümanı, dindar karalama ya da dindara saldırı mantık hatası şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. *Ad religiosum* mantık hatası, bir dindarın argümanı yerine onun özelliklerine ya da durumuna odaklanarak argümanını itibarsızlaştırma girişimi şeklinde anlaşılabilir.

Dawkins'in dindara yönelik yaptığı mantık hatasının spesifik bir türü ilahiyatçıya yönelik mantık hatasıdır. Dawkins'in ilahiyatçılara yönelik yaptığı *ad hominem* mantık hatasını gösteren cümlelerinden biri şöyledir: "İlahiyat eğilimli kişiler genelde kronik olarak, gerçeği, arzulanan gerçekten ayırt etme yetisinden acizdirler."⁵⁶ Burada Dawkins ilahiyatçıların gerçeği görebilecek zekaya sahip olmadıklarını ima etmekte, onların arzuladıkları şeyleri gerçek zannedecek kadar ahmak olduklarını düşünmektedir. Dawkins başka bir yerde dindar ya da ilahiyatçı olmadığı halde yine de gerçekten doğru olanla doğru olmasını istediği şeyi ayırt edemeyen⁵⁷ "çocuksu bir yetersizliği"⁵⁸ (childlike inability⁵⁹) olan birisinden bahsederken bilinçaltındaki çocuksu yetersizliğin dindarlara ve ilahiyatçılara özgü olduğu algısını dışa vurmaktadır. Dawkins

49 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 19-28.

50 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 23; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 25.

51 Dawkins, *The God Delusion*, 16.

52 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 26; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 23.

53 Dawkins, *The God Delusion*, 17.

54 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 26.

55 Dawkins, *The God Delusion*, 17.

56 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 104.

57 Dawkins, *Bir Şeytan'ın Papazı: Umut, Yalanlar, Bilim ve Sevgi Üzerine Yansımalar*, 22.

58 Dawkins, *Bir Şeytan'ın Papazı: Umut, Yalanlar, Bilim ve Sevgi Üzerine Yansımalar*, 22.

59 Dawkins, *A Devil's Chaplain*, 9.

eserinin başka bir yerinde gökbilimcilerin ilahiyatçıların başka herhangi bir konuda dinlemeye değer fikirleri olmadığını söyledikten sonra ilahiyatçılara bir kemik atmayı önerdiklerini aktarmakta ve onların belki de asla cevaplayamayacağı birkaç soru karşısında hırpalanmalarını izlemeyi teklif ettiklerini⁶⁰ belirtmektedir. Dawkins, ilahiyatçılara atılmasının teklif edildiği şeyi "a sop"⁶¹ ifadesiyle belirtmektedir. Bu ifade "bir kemik"⁶² ve "bir yem"⁶³ şeklinde iki farklı kelime kullanılarak çevrilmiştir. Burada gökbilimciler her iki kullanımda da ilahiyatçıyı kemik veya yem atılacak düzeyde görmekte ve aşağılamaktadır. Kemik şeklindeki çeviride ise hakaret boyutu daha net görülmektedir. Her iki durumda da ilahiyatçının fikri olmayan ve boş şeylerle uğraşan bir kişi olarak tanımlandığı görülmektedir. Dawkins ise gökbilimcilerin ilahiyatçılara karşı yine de iyi niyetli olduklarını düşündüğünü söyleyerek gökbilimcilerin aksine ilahiyatçıların önlerine kemik ya da yem bile atmanın gereksizliğini savunmakta ve onların yetkinliğini sorgulamaktadır. Dawkins ilahiyatçılara bu hakaretleri bilimin erişemediği bazı hususlarda gökbilimcilerin ilahiyatçılara soru yönlendirmeleri üzerinden yapmaktadır. Dawkins'e göre, bilimin cevaplayamadığı soruları dinin cevaplayabileceğini düşünmek için herhangi bir makul gerekçe bulunmamaktadır. Bu nedenle ilahiyatçıya kemik ya da yem atmaya bile değmez. Bu ifadelerden gökbilimcilerin ilahiyatçılara yönelik *ad hominem* mantık hatası yaptıkları anlaşılmakta, Dawkins'in ise bu *ad hominem* iltifat olarak görerek, hakaretin dozunu arttırdığı ve *ad hominem* derinleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, Dawkins'in ilahiyatın ve dinin bilimsel alanla ilişkisini reddettiği görüşünü, *ad hominem* bir eleştiriyle pekiştirdiği açık bir örnektir. Burada argümanı yerine kendisi hedef alınan kişi ilahiyatçı olduğu için bu mantık hatasını *argumentum ad theologum* olarak adlandırmak mümkündür. Tüm bu açıklamalardan sonra *ad theologum* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyle ifade edilebilir:

1. İlahiyatçı: X argümanı doğrudur/Tanrı vardır.
2. Dawkins: İlahiyatçının kötü özellikleri vardır. (İlahiyatçı boş, ahmak, aptal, döneke, çocuksu... vs. dir.)
3. Dawkins: O halde, İlahiyatçının argümanı yanlıştır. Tanrı yoktur.

Burada hakaret içerikli ilahiyatçı karalama görülmektedir. Bu mantık hatasını *argumentum ad theologum (abusive)* şeklinde alt bir tür olarak belirlemek mümkündür. Hakaret içerikli ilahiyatçı karalama mantık hatasında ilahiyatçının argümanına değil ilahiyatçının kendisine odaklanıldığı ve ilahiyatçıya hakaret edilerek argümanının itibarsızlaştırıldığı görülmektedir. Dawkins'in ilahiyatçıya hakaret etmenin yanı sıra karalamayı doğrudan ilahiyatçılığa atfettiği, kişinin ilahiyatçı olmasıyla yani ilahiyatçı zümreyle ilişkili olmasıyla bağlantılı kişi karalama yaptığı da görülmektedir. Burada hem *durumsal* hem de *ilişkilendirme ile suçlama* şeklindeki alt türler oluşmaktadır. Bu durumda ise *argumentum ad theologum (circumstantial)* ve *argumentum ad theologum (guilt by association)* mantık hataları ortaya çıkmaktadır. Bu mantık hatasında artık argümanın ilahiyatçının argümanı olması nedeniyle çürütüldüğü görülmektedir. Bu mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu içeren çıkarım biçimini şu şekilde oluşturmak mümkündür:

1. İlahiyatçı: X argümanı doğrudur/Tanrı vardır.
2. Dawkins: Argüman sahibi ilahiyatçıdır. (İlahiyatçılarla ilgili olumsuz kabuller mevcuttur.)
3. Dawkins: O halde, İlahiyatçının argümanı yanlıştır. Tanrı yoktur.

Yukarıda alt türleri üzerinden çıkarsama biçimleri verilen *ad theologum* mantık hatası karalamanın ilahiyatçılık üzerinden yapıldığı mantık hatasıdır. *Ad theologum* mantık hatasını ilahiyatçıya karşı argümanı, ilahiyatçı karalama ya da ilahiyatçıya saldırı mantık hatası şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. *Ad theologum* mantık hatası, bir ilahiyatçının argümanı yerine onun özelliklerine ya da durumuna odaklanarak argümanını itibarsızlaştırma girişimi şeklinde anlaşılabilir. Dawkins'i eleştiren kişilerin bile bu mantık hatasında onunla benzer fikirleri paylaşması, Dawkins'in ilahiyatçı karalama propagandasıyla amacına ulaştığını, ilahiyatçı karalamasının ne kadar etkili olduğunu ve teorik kısımda belirtildiği gibi *ad hominem* etkili olduğu için tercih edildiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Dawkins'in Tanrı Yanılgısı eserini eleştirmek için Tanrı Yanılgısının Yanılgısı adlı eseri kaleme alan yazar, ilahiyatçıların Dawkins'e cevap ver(e)mediğini bu nedenle bu işin kendisine düştüğünü, onların detaylarla uğraştığını ve sadece kendi görüşlerini destekleyen kitaplar okuduklarını vb. belirterek *ad hominem* mantık hatasının spesifik türü olan *ad theologum* mantık hatası yapmıştır.⁶⁴

Dawkins ilahiyatçıların boş işlerle uğraştığını, bu özelliklerinden dolayı bilimde gördükleri boşlukları da dinle doldurduklarını belirtmektedir. İlahiyatçılar için "boşluk ilahiyatçıları"⁶⁵ (*gap theologians*)⁶⁶ ifadesini kullanarak *ad hominem* yapan Dawkins, göz, kanat ve bağışıklık sistemlerinde "boşluk ilahiyatı"⁶⁷nın (*the gap theology*)⁶⁸ işlevsizliği

60 Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 2009, 60.

61 Dawkins, The God Delusion, 57.

62 Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 2009, 60.

63 Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 2006, 63.

64 Ayşan, Tanrı Yanılgısının Yanılgısı, v1.

65 Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 2006, 134.

66 Dawkins, The God Delusion, 134.

67 Dawkins, Tanrı Yanılgısı, 2006, 125-126.

68 Dawkins, The God Delusion, 127.

anlaşılsa bile, ilahiyatçıların hayatın kökeni konusunda boşluk ilahiyatına dair umutlarını devam ettireceklerini belirtmektedir.⁶⁹ Dawkins'in ilahiyatçı karalama mantık hatasını ilahiyat alanındaki konuları (özellikle din felsefesiyle ilgili konuları), konularla ilgili kanıtları ve ilahiyat alanında çalışan araştırmacıları küçümseyerek tikel örnekler üzerinden detaylandığı görülmektedir. Bunlardan biri doğal seçilimi ve evrimi daha başarılı ve güçlü göstermek için yaratılışçı teoriyi küçümsemesidir. Yaratılışçıların Olasılıksızlık Dağı'nın⁷⁰ yıldırıcı dik kayalığı dışındaki yumuşak eğimlerini göremeyecek kadar kör⁷¹ olduklarını belirterek *ad hominem* yapan Dawkins, yaratılışçıların sinsice davrandıklarından⁷², kirli pençelerini bilim sahasına geçirdiklerinden ve bu alanda ahlaksızca savaştıklarından bahsetmektedir.⁷³ Dawkins, yaratılış teorisinin alttan damlattığını belirttiikten sonra yaratılışçıyı dalavereci olarak etiketlemekte, yaratılışçının iddiası tasarım kanıtının ise bir yanılsama (tasarım yanılsaması⁷⁴) ve defolu mantık olduğundan⁷⁵ bahsetmektedir. Akıllı tasarım yaratılışçılığını eğitim programına katma girişimini ahmaklık hareketi olarak değerlendirmektedir.⁷⁶ Dawkins tüm bu küçümseyici ifadeler sonrasında yaratılış teorisinin ve tasarım kanıtının karşısında konumlanan evrim teorisinin ve doğal seçilimin açıklayıcı gücünün onlardan daha fazla olduğu sonucuna çıkmaktadır. Dawkins'in bu zayıf akıl yürütmesi de açık bir şekilde *ad hominem* mantık hatasını oluşturmaktadır. Dawkins evrim teorisinin açıklayıcı olduğu sonucuyla yetinmeyerek zayıf akıl yürütmesine yaratılışçıların gerçeği ayırt etme yetisinden yoksun oldukları için bu teoriyi anlamadıklarını ekleyerek devam etmektedir.

Dawkins, boşluk ilahiyatına, saf ve popülist ilahiyata karşı olan ilahiyatçıların bilimle ittifak halinde olduğundan bahseder ve onları *ad hominem* yaptığı ilahiyatçılardan ayırarak ayrı bir kategoride değerlendirir.⁷⁷ Genelde Dawkins'in bu tavrı onunla aynı argümanı benimseyen insanlar için geçerli görünmektedir. Dawkins ilahiyata dair fikir beyan eden din felsefesi alanında kabul görmüş birçok teist felsefeciyi ise ağır hakaretlerle eleştirmektedir. Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasının izini ünlü teist din felsefecileri üzerinden sürmek mümkündür. Bu isimlerin başında çağdaş dönemde teizmi mantıksal argümanlar çerçevesinde tartışan ve savunan Richard Swinburne (1934-...) gelmektedir. Dawkins'in Swinburne üzerinden hem *abusive ad hominem* mantık hatası hem de *circumstantial ad hominem* mantık hatası yaptığı görülmekte, *abusive ad hominem* ise özel bir yer ayırdığı dikkat çekmektedir. Swinburne teizm kapsamında basitlik niteliğini ön plana çıkarmakta, Teizmin Basitliği (The Simplicity of Theism)⁷⁸ kavramlaşmasıyla Tanrı açıklamasının tüm diğer nedenlerin yokluğunda iyi bir açıklama sunabileceğini iddia etmektedir. Swinburne, tüm maddelerin var olmalarını tek neden olan Tanrı'yla açıklamakta ve basit bir açıklama için çok az nedeni doğru kabul etmeyi kalite göstergesi olarak ele almaktadır.⁷⁹ Dawkins ise Tanrı varsayımını basit bir varsayım olarak tanımladığı argümanlarında Swinburne'ün "entelektüel küstahlık"⁸⁰/"zihinsel küstahlık"⁸¹ (intellectual chutzpah⁸²) içinde olduğundan bahsetmektedir. Dawkins, Swinburne'ün basit ve doğal gidişat görüşünün "muhteşem bir açıklayıcı nedenler tasarrufu"⁸³ sunduğunu belirterek dalga geçmektedir. Dawkins'e göre, Swinburne teizmin basitliği açıklamalarında bir ilahiyatçı olarak ileri gitmektedir. Kısacası Dawkins'e göre Swinburne haddi aşan bir ilahiyatçıdır⁸⁴ ve Tanrı açıklaması da bahsettiği gibi basit değil oldukça karmaşıktır. Burada hatırlatılması gereken önemli bir husus, Tanrı'nın karmaşıklığı argümanının teistler tarafından da savunulduğu ve haklı bir temelini olduğudur. Bu argümantasyon biçiminde ise Dawkins iddiasını haklı temellendirmelerle kanıtlamak yerine Swinburne'ü küçümseyerek onun iddiasını çürütmektedir. *Argumentum ad theologum*un Swinburne üzerinden spesifik örneğini oluşturan mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu içeren çıkarsama biçimi şöyledir:

1. Swinburne: X argümanı doğrudur. Tanrı açıklaması basittir/Tanrı vardır.
2. Dawkins: Swinburne'ün kötü özellikleri vardır/Swinburne entelektüel olarak korkak ve haddi aşan bir ilahiyatçıdır.
3. Dawkins: O halde, Swinburne'ün argümanı yanlıştır/Tanrı açıklaması basit değil karmaşıktır. Tanrı yoktur.

Swinburne gibi Tanrı'yı olumlayıp ilahiyata dair görüş beyan ettiği için Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasına maruz kalanlardan biri de Antony Flew'dur (1923-2010). Ateizmin kuramsal temellendirme girişimlerinde önemli bir

69 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 134.

70 Dawkins, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*.

71 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 117.

72 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 117.

73 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 69.

74 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 12, 114, 117, 139, 157.

75 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 120.

76 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 130.

77 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 125; Dawkins, *The God Delusion*, 127.

78 Richard Swinburne, *Is There God?* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2010), 40.

79 Swinburne, *Is There God?*, 40-43.

80 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 147.

81 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 141.

82 İtalik vurgu yazara aittir. Dawkins, *The God Delusion*, 148.

83 Dawkins, *The God Delusion*, 148.

84 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 148; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 142.

rol oynayan ve ateizmin güçlü savunucularından biri olan Flew, 2004 yılında kanıtların kendisini Tanrı'ya ulaştırdığını ifade etmiş ardından "Yanılmışım Tanrı Varmış"⁸⁵ adlı eserini yayınlamıştır. Bu nedenle Dawkins Flew'un yaşlandığında Tanrı'ya inanmak zorunda bırakılan bir döneke olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Dawkins'in yukarıda kemik atmaktan bahsederek ilahiyatçılara yaptığı *ad hominem* dikkate alındığında bu hakaret daha hafif görünmektedir. Hatta bu hakareti diğer hakaretlerin yanında iltifat görenler de olmuştur.⁸⁷ Dawkins'e göre Flew'un sözde ihtidasi (alleged conversion)⁸⁸ Templeton ödülü gibi nedenlerle izah edilebilir. Bu ödül genelde din hakkında güzel şeyler söyleyen bilim insanlarına Templeton Vakfı tarafından yılda bir kez verilen çok yüksek tutarda para ödülüdür.⁸⁹ Paul Davies'in *Tanrı'nın Aklı: Rasyonel Bir Dünya İçin Bilimsel Temel* (The Mind of God: The Scientific Basis for a Rational World)⁹⁰ adlı eseri de Einsteinci panteizm ile anlaşılabilir bir deizm arasında konumlandığı için Templeton Ödülü ile ödüllendirilmiştir.⁹¹ Dawkins, Templeton ödülünden ve bu ödülü kazanan bilim insanlarının tarafsızlığından kuşku duymaktadır. Dawkins'e göre, bu bilim insanları para ve prestij için dine hizmet ederek dürüstlükten uzaklaşırlar.⁹² Hatta Dawkins, Darwin gibi bazı bilim insanlarının ölüm döşeğinde dine yöneldikleri şeklindeki iddialarla -eşi Lalla Ward'ın ifadesiyle- dalga geçmekte ve sağlıklarında dine yönelmelerinin Templeton ödülünü kazanmaları bakımından daha anlamlı olacağını söylemektedir.⁹³

Dawkins'in Flew'a döneke diyerek *argumentum ad hominem* (abusive) mantık hatası yaptığı görülmektedir. Dawkins, Flew'un Tanrı'ya ulaştığını iddia ettiği kanıtları ele alıp çürütmek yerine Flew'a döneke diyerek doğrudan kişiliğine saldırmaktadır. Ayrıca Dawkins'in Flew'la ve Templeton ödülünü alan bilim insanlarıyla ilgili *argumentum ad hominem* (circumstantial) mantık hatası yaptığı da görülmektedir. Burada Dawkins kişinin durumunun yani menfaatinin argümanını savunmasını gerektirdiğini belirterek argümanının reddedilmesi gerekliliği sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca o, durumsal kişiye karşı argümanının özel bir türü olan *argumentum ad hominem* (poisoning the well) mantık hatası da yapmaktadır. Burada Dawkins Flew'un ve dindar bilim insanlarının Templeton ödülünü almak gibi gizli bir gündemleri olduğundan bahsetmekte ve Tanrı vardır argümanını kendi çıkarlarından dolayı desteklediklerini iddia etmektedir. Dawkins'e göre argümanın sahibi çıkarlarına göre hareket ederek kuyuyu zehirlenmekte, dolayısıyla argümanının reddedilmesi gerekmektedir. Dawkins'in yaptığı *argumentum ad hominem* (circumstantial) mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimini şöyle oluşturmak mümkündür:

1. Flew: X argümanı doğrudur/Tanrı vardır. (Yanılmışım Tanrı varmış)
2. Dawkins: Flew bu argümanı kişisel durumundan (menfaatinden) dolayı savunmaktadır. (Flew Templeton ödülünü kazanmak istemektedir.)
3. Dawkins: O halde, Flew'un öne sürdüğü X argümanı yanlıştır/Tanrı yoktur. (Tanrı Yanılgısı)

Buradaki Flew'la ilgili olumsuz bilgiler aktarılarak kuyu zehirlendiğinde 2. Öncül "Flew'un argümanı ile ilgili açık bir çıkarı bulunmaktadır" şekline dönüşmektedir. Bu durumda akıl yürütme *durumsal ad hominem* özel türü olan kuyuyu zehirleme mantık hatasına dönüşmektedir.

Dawkins'in Tanrı'yı inkar eden ateistik argümanları, insan karalama kapsamında dindar ve ilahiyatçı karalama mantık hatası yapmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Dawkins'in karalama bakımından insanla sınırlı kalmadığı Tanrı'yı da hedef aldığı ve farklı bir ontolojik varoluş üzerinden karalama girişiminde bulunduğu görülmüştür. Bu karalama biçimine *argumentum ad deum* adını vermek mümkündür. *Argumentum ad deum*, karalamanın Tanrı üzerinden yapıldığı mantık hatası olarak ifade edilebilir. Esasında Dawkins'in amacı inanmadığı bir varlık alanını var kabul ederek karalamak değil, Tanrı fikrini Tanrı'yı karalayarak inkar etmektir. Burada Tanrı'nın gerçekten var olup olmadığı tartışmasının haricinde insana hakareti konu edinen *ad hominem* mantık hatasının Tanrı'ya hakareti konu edinen başka bir mantık hatasına analogi yoluyla model olma denemesi gerçekleştirilmiştir. Dawkins, hem Tanrı karalama mantık hatası yapmakta, hem de bunu kullanarak Tanrı'nın olmadığını iddia etmektedir. Dawkins'in Tanrı'yı karalamaktan Tanrı'nın inkarına giden ikinci girişimi mantıksal sıçrama özelliği göstermektedir. *Ad deum* mantık hatasını, *Tanrı'ya karşı argümanı*, *Tanrı karalama ya da Tanrı'ya saldırı mantık hatası* şeklinde Türkçeye çevirmek mümkündür. *Ad deum* mantık hatası, Tanrı'nın argümanı olarak gönderdiği dinin (dinin kutsal kitabının içinde yer alan argümanlarının) çürütülmesi yerine Tanrı'nın kendisine odaklanmasıdır. *Argumentum ad deum* Tanrı'nın varlığına hakaret edilerek Tanrı'nın varlığının ve teistik argümanların itibarsızlaştırma girişimidir. Yukarıda belirtildiği gibi Dawkins'in *Kör Saatçi*⁹⁴ adlı eserinin başlığı bu tür bir karalamayı göstermektedir. Tanrı çocuklara örnek gösterilen süper kahraman gibi bir karakter olarak değerlendirilmekte, bu

85 Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış: Dünyanın En Ünlü Ateisti Nasıl Fikir Değiştirdi?*, çev. Hasan Kaya - Zeynep Ertan (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009).

86 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 85.

87 Aliye Çınar, *Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009), 10.

88 Dawkins, *The God Delusion*, 82.

89 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 27.

90 Paul Davies, *The Mind of God: The Scientific Basis for a Rational World* (New York: Simon & Schuster, 2005).

91 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 27.

92 Bilgili, "An Introduction to Logical Fallacies Dawkins' The God Delusion", 40.

93 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 100.

94 Dawkins, *Kör Saatçi*.

yönüyle çocuksu bir ihtiyaca karşılık geldiği iddia edilerek konumsal olarak karalanmaktadır. Dawkins'in Tanrı için kullandığı *ad hominem* içeren ifadeler "süt çocuğu karakteri"⁹⁵(milksoy persona)⁹⁶, "öfkeli, oldukça kaba bir tek Tanrı"⁹⁷ (a single fiercely unpleasant God)⁹⁸, "agresif bir erkek"⁹⁹ (aggressively male)¹⁰⁰ ve "psikoz hastası"¹⁰¹ (psychotic delinquent)¹⁰² şeklinde sıralanabilir. Bazı teistlerin evrim teorisini kabul etmelerine şaşırarak Dawkins onların tanrısını da tembel bir varsayım olarak açıklamaktadır. Dawkins'e göre bu kabulde teistin tanrısı deistin emekliye ayrılmış, işsiz, aylak, gereksiz ve işe yaramaz tanrısından bile daha tembeldir.¹⁰³ Bu spesifik örneklerden de net bir şekilde görüldüğü gibi Dawkins, Tanrı'ya karşı hakaret içerikli *ad hominem* yapmaktadır. *Abusive ad deum* mantık hatasının öncüllerini ve sonucunu kapsayan çıkarım biçimi şöyledir:

1. Tanrı: X argümanı doğrudur/Din vardır/Tanrı vardır.
2. Dawkins: Tanrı'nın kötü özellikleri/davranışları vardır. Tanrı psikoz hastasıdır/tembeldir.
3. Dawkins: O halde, X argümanı yanlıştır/Din yanlıştır/Tanrı yanlıştır.

Dawkins'in Tanrı'yı karalayarak ateistik argümanlarını temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu kapsamda dini ve Tanrı'yı inkar ettiği görülmektedir. Ateistlerin en önemli argümanlarından biri olan "kötü bir Tanrı olacağına hiç olmasın" anlayışı en temelde *ad deumdan* yani Tanrı'ya karşı argümanından beslenmektedir.

Dawkins, *Gen Bencildir* (The Selfish Gene) adlı eserinin önsözünde bu eseri biyoloji alanında özel bir bilgisi olmayan kişilerin aptal olmamaları halinde anlayabileceğini belirtmektedir.¹⁰⁴ Bu ifadeleriyle kendisini anlamayan ve kendisiyle aynı ateistik görüşleri paylaşmayan kişilerin aptal olabilecekleri önyargısını bilinçaltından yansıtarak *ad hominem* mantık hatası yapan Dawkins, daha sonra *Tanrı Yanılgısı* adlı eserinde aptallığı ve düşük zekalılığı dindarlara/ilahiyatçılara ve din/ilahiyat ile meşgul olanlara atfederek dindar/ilahiyatçı karalama mantık hatası yapmıştır. Bu eserinde ateistik argümanlarıyla kendisini aptal ve/veya dindar olmayanların anlayabileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda Dawkins'in düşük zekayı dindarlıkla ilişkilendirdiği ve Einstein gibi yüksek zekalıların dindar olmadığını belirterek yüksek zekayı ateizmle ilişkilendirdiği görülmektedir. Görüşlerini teyit etmek için Russell'ın yüksek zekâlı erkeklerin çok muazzam bir çoğunluğunun Hristiyanlığa inanmadığını ancak bu gerçeği toplum içinde gizlediklerini çünkü gelirlerini kaybetmekten korktuklarını belirttiği ifadesini alıntılanmaktadır.¹⁰⁵ Ayrıca Dawkins "zihni zehirli dinsel saçmalıkların esiri"¹⁰⁶ olmayanların, "az bir miktar zekaya/orta seviyede bir zekaya"¹⁰⁷ sahip olanların ya da "dinsel yetiştirilme tarzından kurtulmuş/muaf"¹⁰⁸ olanların kendisinin ateistik argümanlarını anlayabileceklerini iddia etmekte ve genel olarak dinin zekayı körelttiğinden bahsetmektedir. Dinin bilimle çatıştığını savunarak din adamlarının bilimden korkup kaçtıklarını iddia eden Dawkins, bu görüşlerini desteklemek için Thomas Jefferson'un cadıların güneşin doğuşundan korktukları gibi din adamlarının da bilimin ilerlemesinden korktuklarını belirttiği ifadesini alıntılar.¹⁰⁹ Ona göre din adamlarının bilimden kaçmalarının nedeni ise en temelde hilelerinin ortaya çıkmasından korkmalarıdır.¹¹⁰

Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasının arka planında mutlakçılık mantık hatası yer almaktadır. Dawkins'e göre, Tanrı yoktur ve din istisna kabul etmez mutlak bir şekilde olumsuzdur. Dawkins, *Tanrı Yanılgısı* adlı kitabında "din olmadan hayat nasıl olurdu?" sorusunu John Lennon'un ünlü şarkısını referans göstererek açık bir şekilde gündeme getirip somut örnekler üzerinden sorgulamış ardından çarpıcı bir retorikle herkesin kabul edebileceği pozitif bir hayal ile destekleyerek adeta "din olmadan hayat çok güzel olurdu?" şeklinde cevaplamıştır. Tüm kitap boyunca da söz konusu ütopyasını desteklemeye çalışmıştır. Dawkins'in verdiği somut örneklerin dini kötü göstermek bakımından oldukça çarpıcı olduğu görülmektedir. Dawkins'e göre din olmasaydı intihar bombacıları, 11 Eylül saldırısı, İngiliz Metro Bombalamaları, Haçlı Seferleri, cadı avları, mezhep savaşları İsrail-Filistin savaşları ve din sömürüsü ile televizyonlarda servet kazanan uyanıklar olmayacaktı. Ayrıca kâfirlerin halk içinde kafalarının kesilmediği, derilerinin bir fiskeğini gösterdiler diye kadınların suratına kezzap atılmadığı bir dünya ancak dinin ortadan kalkmasıyla mümkün olacaktı. Dawkins, dinsiz hayatın güzelliği iddiasını da el-Kaidenin uçaklarla yıktığı ikiz kulelerin yıkılmadığı bir görselin kullanıldığı ve kendisinin

95 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 37.

96 Dawkins, *The God Delusion*, 31.

97 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 43.

98 Dawkins, *The God Delusion*, 37.

99 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 42.

100 Dawkins, *The God Delusion*, 36.

101 Dawkins, *The God Delusion*, 44.

102 Dawkins, *The God Delusion*, 38.

103 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 118.

104 Dawkins, *The Selfish Gene*, xxi.

105 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 100.

106 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 285.

107 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 288; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 276.

108 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 288; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2009, 276.

109 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 112.

110 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 112.

de çok beğendiğini ifade ettiği bir reklamla desteklemeye çalışmaktadır.¹¹¹ Dawkins'in bu görüşleri yeni ateizmin en belirgin özelliklerinden olan toplumsal hassasiyetleri ateizm lehine kullanma özelliğini yansıtmaktadır. Dawkins, insan olmanın asgari şartlarını ateizme indirgemiş görünmekte ve insan olma temasıyla insani duyguları ateizm lehine manipüle etmektedir.

Dawkins, dine gereksiz bir saygının atfedildiğini belirtmektedir. Bu konudaki görüşlerini anlatırken de *ad hominem* mantık hatası yapmış ve dindarları küçümsemiştir. Karikatür krizi kapsamında Müslümanların incinmesini "isterik 'incinme'"¹¹² (the hysterical 'hurt'¹¹³) olarak değerlendirmiş ve onların "şiddetli şamata"¹¹⁴ çıkardıklarını belirterek haklı tepkilerini itibarsızlaştırmıştır. İslam'ın peygamberine hakaret eden ve kutsalına dokunan karikatüristin masumiyetini anlatmak için ise Müslümanların "kibirli güven"¹¹⁵ sahip olduklarını, "merhametsiz kin"¹¹⁶le hareket ettiklerini ve düşmanlık yaptıklarını iddia etmiştir. Dawkins toplumun dine lüzumsuz miktarda saygı gösterdiğini belirten ifadelerinde¹¹⁷ dini ve dindarı itibarsızlaştırma çabası dolayısıyla *ad hominem* mantık hatası yapmaktadır. Dawkins'in yaklaşımından yeni ateizmin artık neredeyse tümüyle din karşıtlığı ve özel olarak İslam karşıtlığı şeklinde anlaşılabilceği sonucu çıkmaktadır.

Dawkins, Tanrı ve din fenomenlerini yanlış olarak değerlendirmektedir. Dawkins'e göre Tanrı'nın varlığının olumlanması argümanı mantık hatası barındırmaktadır. Dawkins yanlış kelimesini karşıt görüşlerin son derece ikna edici olmasına rağmen savunulan kalıcı yanlış inanç anlamında kullanmış ve bu tanımlamanın dini inanca çok uygun olduğunu belirtmiştir. Dawkins yanlış kavramını Tanrı ve din için kullanmasının makuliyetini Robert M. Pirsig'ten alıntı yaparak açıklamaktadır. Pirsig'e göre, eğer yanılgıdan bir kişi acı çekiyorsa buna delilik, birçok kişi acı çekiyorsa buna din denilmektedir. Dawkins, yanlış (delusion) kelimesinin teknik terim olmasından dolayı bazı psikiyatristleri endişelendirdiğinden ve onların kendisine "relusion" kelimesini kullanmasını önerdiklerinden bahsetmektedir. "Relusion" kelimesinin "dini yanlış" ya da "din yanılgısı" anlamında "religion" ve "delusion" kelimelerinin birleştirilmesinden oluşturulmuş bir yakıştırma tabir olduğu anlaşılmaktadır. (relusion=religion+delusion)¹¹⁸ Dawkins dini küçümseyen alıntılarla dine yönelik olumsuz görüşlerini desteklemektedir. Ralph Waldo Emerson'dan alıntıladiğı "Bir çağın dini, bir sonrakinin edebi eğlencesidir."¹¹⁹ ifadesi bu kapsamda örnek gösterilebilir. Dawkins'e göre din ayrıca başka bir şeyin yan ürünüdür. Bu başka bir şey biyolojik olabileceği gibi psikolojik bir yan ürün de olabilir.¹²⁰ Dawkins, dinin faydalı bir şeyin yanlış çalışması anlamında bir yan ürün olduğunu savunmakta ve "kolay aldanan çocuk" teorisini, "yan ürün" teorilerinin bir örneği olarak sunmaktadır.¹²¹ Tüm bu değerlendirmeler Dawkins'in dini/ilahiyatı küçümsemediği için dindar ve ilahiyatçı karalama mantık hatası yaptığını, bu *ad hominem* türlerini de Tanrı'yı karalayarak aşırı bir noktaya taşıdığını göstermektedir.

SONUÇ

Biyolog ve doğa bilimci olan Dawkins, yeni ateizmin önde gelen temsilcilerinden biridir. Çocukken dindar olduğunu buna rağmen ergenlik döneminde kesin bir şekilde Tanrı'yı reddettiğini belirten Dawkins, doğaüstü bir yaratıcıya inanmanın mantıklı bir temeli olmadığını savunmuş ve varoluşsal soru(n)lara Tanrı ve dini inançlardan bağımsız, evrim teorisiyle desteklenmiş ateizm içerisinde cevap vermiştir. Dawkins yeni ateistik argümanlarını açıklamak üzere yazdığı ilk dönem eserlerinde bilimsel içeriği ön planda tutmuş bilimsel argümanlarının bir sonucu olarak Tanrı'yı inkar ettiğini iddia etmiştir. *Tanrı Yanılgısı* adlı eserinde ise merkeze ateistik ideolojisini almış ve bilimsel verileri ateizmi savunmak için kullanmıştır. Bu nedenle ateizmin kutsal kitabı olmaya aday bu eserine "Yeni Ateizmin İncili" demek mümkündür. Dawkins'in ateizmi amaç, bilimi araç kılan bu ateizm misyonerliği, ateistik argümanlarında mantık hataları yapmasına sebep olmuştur. Yeni ateistik argümanları savunmak için Dawkins, mantığı saptırarak çok mantıklıymış gibi görünen ama aslında mantık hileleri barındıran mantık illüzyonları oluşturmuştur. Dawkins, yeni ateizm içerisinde kendi bulduğu cevapların haklılığı konusunda insanları ikna etmek için bilim, felsefe ve mantığı bir araç olarak kullanmış ve zayıf akıl yürütme biçimleri olarak mantık hatalarına başvurmuştur. Bu kapsamda ateistik argümanlarında ikna ediciliği, en yaygın mantık hatalarından *argumentum ad hominem*le sağlamaya çalışmıştır.

Argumentum ad hominem için literatürde farklı tasnif biçimleri yer almaktadır. Bu çalışmada ise Dawkins'in ateistik argümanlarını iyi analiz edebilmek için literatürdeki tasniflerden daha farklı bir tasnif kullanılmıştır. Bu makalede *abusive* ve *circumstantial ad hominem* merkeze alınmış, ikinci türe onunla ilişkili üç alt tür eklenerek beşli tasnif önerilmiş

111 Dawkins, *The God Delusion*, 1-2; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 11-12.

112 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 35.

113 Dawkins, *The God Delusion*, 26.

114 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 35.

115 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 40.

116 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 41.

117 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 29.

118 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 15.

119 *The God Delusion*, 30; Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 37.

120 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 168-175.

121 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, 2006, 184.

ve beş türe uygun çıkarım biçimleri formülize edilmiştir. Ardından bu tasnif ve çıkarım biçimleri Dawkins'in ateistik argümanlarına uygulanmış ve bu uygulama neticesinde literatürde olmayan yeni ve açıklayıcı *ad hominem* türleri önerilmiştir. Bu kapsamda Dawkins'in kişi karalama mantık hatasının dindara ve ilahiyatçıya yönelik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Dawkins'in karalama bakımından insanla sınırlı kalmadığı, insanın dışında Tanrı'yı da hedef aldığı ve farklı bir ontolojik varoluş üzerinden karalama girişiminde bulunduğu görülmüştür. Dindar karalama mantık hatası için *argumentum ad religiosum*, ilahiyatçı karalama mantık hatası için *argumentum ad theologum* ve Tanrı karalama mantık hatası için *argumentum ad deum* türleri önerilmiş, önerilen yeni türler tanımlanmış ve çıkarsama biçimleri Dawkins'in ateistik argümanları üzerinden formülize edilmiştir. Tüm bu yeni önerilerle birlikte Dawkins'in *ad hominem* mantık hatalarından en yoğun olarak *abusive ad hominem* mantık hatası yaptığı görülmüştür. Hakaret içerikli bu mantık hatasının önerilen üç yeni türde de yoğun biçimde kullanıldığı görülmüştür. İkinci sırada alt türlerden *circumstantial ad hominem* mantık hatası yoğun olarak kullanılmıştır. Bu alt türle bağlantılı alt türlerden *ilişkilendirme ile suçlama* ve *kuyuyu zehirleme* alt türlerinin de kullanıldığı görülmüştür. Durumsal karalama mantık hatası ve alt türlerinin ise dindar ve ilahiyatçı karalamada kullanıldığı ama Tanrı karalamada kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Dawkins'in ateistik argümanlarına sıkıca bağlılığı onun argümanlarını güçlü ve doğru akıl yürütmelerle mantıklı bir şekilde savunmak yerine mantık hataları yapmasına; Tanrı'ya ve dine olumsuz, dindarlara ve ilahiyatçılara karşı küçümseyici bakışı ise onun mantık hatalarının *ad hominem* mantık hatasına odaklanmasına sebep olmuştur. Buradan çıkan sonuç ise Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasının temelinde mutlakçılık mantık hatasının olduğudur. Dine mutlak bir şekilde olumsuz bakan Dawkins'in, perspektif hatalarından *mutlakçılık* hatasını yapmasının doğal bir sonucu reaksiyon hatalarından *ad hominem* mantık hatasını yapmasıdır. Dawkins'in *ad hominem* mantık hatasını haklı göstermek için kötü örnekleri özellikle seçerek cımbızlama mantık hatası yaptığı, verileri ön yargılı değerlendirdiği, kötü örneklerden elde ettiği bulguları tüm dindar ve ilahiyatçılara genelleştirerek aşırı genelleştirme mantık hatası yaptığı da görülmektedir.

Dawkins'in ana görüşü, ateizmin mantığa uygun bir düşünce tarzı olduğu ve ateistlerin aklını kullanan insanlar olduğu yönündedir. Bu ana görüşünün doğal bir uzantısı olarak Dawkins, Tanrı inancını bir yanılgı ve dini bir yanılsama olarak tanımlamıştır. Bu çalışmada Dawkins'in bu iddiasını temellendirmek için teistik ya da dini argümanları çürütmek yerine, genellikle dindarları, ilahiyatçıları ve teistleri hedef alarak *ad hominem* mantık hatası yaptığı ve böylece yeni ateizmin rasyonel, bilimsel ve makul olduğu yönündeki kendi temel iddiasıyla çeliştiği görülmüştür. Tanrı yanılgısı vurgusuyla teistlerin argümanlarının mantık dışı olduğu için reddedilmesi gerektiğini iddia eden Dawkins'in ateistik argümanlarını *ad hominem* mantık hatası üzerine inşa etmesi ateistik argümanların reddedilmesini haklı çıkaracak en büyük çelişkisini daha net bir ifadeyle Dawkins'in Tanrı yanılgısını- göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Alatlı, Alev. *Safsata Kılavuzu* (Erişim 24 Ocak 2025). SAFSATA (safsatakilavuzu.com)
- Ayşan, Erhan. *Tanrı Yanılgısının Yanılgısı*. İstanbul: Kavim, 2008.
- Bilgili, Alper. "An Introduction to Logical Fallacies Dawkins' The God Delusion". *European Journal of Science and Theology* 8/2 (Haziran 2012), 39-46.
- Copi, Irving M. vd. *Introduction to Logic*. Harlow: Pearson Education Limited, 14. Basım, 2014.
- Crews-Anderson, Timothy A. *Critical Thinking and Informal Logic*. Tirril: Humanities-Ebooks, 2007.
- Curtis, Gary N. *Guilt by Association* (Erişim 10 Şubat 2025). Logical Fallacy: Guilt by Association
- Curtis, Gary N. *The Fallacy Files Taxonomy of Logical Fallacies* (Erişim 9 Şubat 2025). Taxonomy of the Logical Fallacies
- Çınar, Aliye. *Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.
- Damer, T. Edward. *Attacking Faulty Reasoning: A Practical Guide to Fallacy-Free Arguments*. Australia; Belmont, CA: Wadsworth/Cengage Learning, 6. Basım, 2009.
- Davies, Paul. *The Mind of God: The Scientific Basis for a Rational World*. New York: Simon & Schuster, 2005.
- Dawkins, Richard. *A Devil's Chaplain: Reflections on Hope, Lies, Science, and Love*. Boston New York: Houghton Mifflin, 2004.
- Dawkins, Richard. *Bir Şeytan'ın Papazı: Umut, Yalanlar, Bilim ve Sevgi Üzerine Yansımalar*. ed. Menon Latha. çev. Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Dawkins, Richard. *Cennetten Akan İrmak*. çev. Sinem Gül. İstanbul: Varlık Yayınları, 1999.

- Dawkins, Richard. *Kör Saatçi*. çev. Feryal Halatçı. Ankara: TÜBİTAK, 13. Basım, 2013.
- Dawkins, Richard. *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*. çev. Melisa Miller - Barbaros Efe Güner. İstanbul: Kuzey Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Dawkins, Richard. *Tanrı Yanılgısı*. çev. Melisa Miller vd. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2006.
- Dawkins, Richard. *Tanrı Yanılgısı*. çev. Tunç Tuncay Bilgin - Kalisto. İstanbul: Kuzey Yayınları, 10. Basım, 2009.
- Dawkins, Richard. *The Extended Phenotype: The Long Reach of The Gene*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1982.
- Dawkins, Richard. *The God Delusion*. London, Toronto, Sydney, Auckland, Johannesburg: Bantam Press, 2006.
- Dawkins, Richard. *The Selfish Gene*. Oxford; New York: Oxford University Press, 30. Basım, 2006.
- Dawkins, Richard - Lennox, John. *The God Delusion Debate* (Erişim 8 Şubat 2025). <https://www.youtube.com/watch?v=zF5bPI92-5o>
- Durhan, Gülümser. "Argumentum Ad Hominem Mantık Yanılgısı". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (15 Nisan 2021), 383-391. <https://doi.org/10.18506/anemon.819243>
- Emiroğlu, İbrahim. *Mantık Yanlışları*. Ankara: Elis Yayınları, 2004.
- Flew, Antony. *Yanılmışım Tanrı Varmış: Dünyanın En Ünlü Ateisti Nasıl Fikir Değiştirdi?* çev. Hasan Kaya - Zeynep Ertan. İstanbul: Profil Yayıncılık, 3. Basım, 2009.
- LaBossiere, Michael C. *42 Fallacies* (Erişim 10 Şubat 2025). Microsoft Word - 42 Fallacies for PDF - for merge
- Özkan, Mehmet Şükrü. *Rasyonel Teoloji Yeni Ateizm ve Tanrı*. Ankara: Elis Yayınları, 2019.
- Ruggiero, Vincent Ryan. *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking*. New York: McGraw-Hill, 9. Basım, 2012.
- Shermer, Michael. "The Skeptic's Chaplain: Richard Dawkins as a Fountainhead of Skepticism". *Richard Dawkins: How a Scientist Changed the Way We Think: Reflections by Scientists, Writers, and Philosophers*. ed. Alan Grafen - Mark Ridley. 227-235. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Swinburne, Richard. *Is There God?* Oxford; New York: Oxford University Press, 2010.
- Uyar, Tevfik. *Aklın Kırk Haramisi: Safsatalar*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Walton, D. N. "Poisoning the Well". *Argumentation* 20/3 (05 Aralık 2006), 273-307. <https://doi.org/10.1007/s10503-006-9013-z>
- Walton, Douglas. *Ad Hominem Arguments*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1998.
- Walton, Douglas N. *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Yaran, Cafer Sadık. *İnformel Mantığa Giriş: Akıl Hatadan Koruma ve İyi Kullanma Sanatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.
- Yüce, Fatma. *Freud'un Din Yanılsaması*. Ankara: Elis Yayınları, 2023.

EXTENDED SUMMARY

Richard Dawkins, a biologist and naturalist, is one of the most important agents of the new atheism. Dawkins, who produced answers to existential questions independent of God and religion, popularized the arguments of the new atheism all over the world. Dawkins has used science, philosophy, and logic as a tool to defend his atheistic arguments. This caused him to make many logical fallacies. This study focuses on Dawkins' most common informal logical fallacy, the argumentum *ad hominem*. One of the original aspects of this article is that it focuses on this topic, which has not been studied before. Moreover, in the first section, which constitutes the theoretical part of this article, a new classification, which is thought to be more explanatory than the classifications in the literature is proposed and inference forms are formulated for each suggested sub-type. In general, argumentum *ad hominem* is classified into two main types: abusive *ad hominem* and circumstantial *ad hominem*, while other types are evaluated under the second type. In this article, the basic classification is taken as the center and a five-fold classification is created by adding the other types, which are directly related to argumentum *ad hominem*: 1. Argumentum Ad Hominem (Abusive), 2. Argumentum Ad Hominem (Circumstantial), 3. Argumentum Ad Hominem (Tu Quoque), 4. Argumentum Ad Hominem (Poisoning the Well), 5. Argumentum Ad Hominem (Guilt by Association).

In the second section, which constitutes the application part of the article, *ad hominem* is applied to Dawkins' new atheistic arguments. As a result, it has been determined that Dawkins' person-denigrating logical fallacy is aimed at the religious and theologian, and that it targets God beyond person-denigrating, and new types have been proposed within this scope. Argumentum *ad religiosum* for the religious-denigrating logical fallacy, argumentum *ad theologum* for the theologian-denigrating logical fallacy and argumentum *ad deum* for the God-denigrating logical fallacy are proposed types, the proposed new types are defined and inference forms are formulated.

In this article, argumentum *ad religiosum* is defined as the logical fallacy in which denigration is made based on religiosity. It is seen that in the insulting religious denigration logical fallacy made by Dawkins, the focus is not on the religious person's argument but on the religious person himself, and his argument is discredited by insulting the religious person. In addition, subtypes such as abusive *ad religiosum* and circumstantial *ad religiosum* have been proposed based on Dawkins' atheistic arguments. In the first of these logical fallacies, the argument of the religious person is discredited by focusing on his characteristics instead of his argument, and in the second, by focusing on his situation.

In this article, argumentum *ad theologum* is defined as the logical fallacy in which the denigration is made on the basis of theology. In Dawkins' insulting to theologian denigration logical fallacy, it is seen that the focus is not on the theologian's argument but on him, and that the theologian is discredited by insulting to him. In addition, subtypes such as abusive *ad theologum* and circumstantial *ad theologum* are suggested based on Dawkins' atheistic arguments. In the first of these logical fallacies, the argument of the theologian is discredited by focusing on his characteristics rather than his argument, and in the second, by focusing on his situation.

It has been seen that Dawkins is not limited to humans in terms of denigrating, but also targets God and attempts to denigrate through a different ontological existence. Argumentum *ad deum* is a logical fallacy in which denigration is made through God. The *ad deum* logical fallacy focuses on God himself instead of refuting the religion that God sent as his argument through the religion. The argumentum *ad deum* is an attempt to discredit the existence of God and theistic arguments by insulting his existence.

The basis of Dawkins' *ad hominem* is the absolutism. His negative views and prejudiced attitude towards God and religion caused him to make *ad hominem*. Dawkins claims that the arguments of theists should be rejected because they are unreasonable. This article has concluded that Dawkins' new atheistic arguments are based on *ad hominem*, have weak reasoning and are unreasonable. This conclusion shows both Dawkins' contradiction and the fallacy of the new atheism's arguments based on *ad hominem*. The method used to obtain these results is a literature analysis of Dawkins' books which contains his new atheistic arguments.